
Miksi ovet eivät auenneet heille?

Panu Pulma: Suljetut ovet. Pohjoismaiden romanipolitiikka 1500-luvulta EU-aikaan. Historiallisia tutkimuksia 228, SKS 2006. 237 s.

■ Dosentti Panu Pulma on ottanut pohjoismaiden romaniväestöä koskevan tutkimuksensa ongelmaksi Hortto Kaalo-yhtyeen jo 1972 muotoileman kysymyksen: Miksi ovet ei aukene meille? Vuosisatoja jatkunut kielteinen – lievästi sanottuna – suhtautuminen romaneihin on tehnyt kysymyksen aiheelliseksi. Mikä on ollut ns. virallinen romanipolitiikka, sitä Pulma tutkailee koko Pohjolan puitteissa.

Teos on tutkimuksellisesti mutta myös yhteiskuntapolitisesti tärkeä. Pitkän jakson kattavia esityksiä valtaa pitäneiden suhtautumisesta vähemmistöihin ja marginaaliryhmiin ei ole kovin monia, vaikka etnologit, antropologit, sosiologit, oikeusoppineet ja historiantutkijat ovat alueella liikkuneet. Mustalaisia (sanalla ei tässä ole mitään pejoratiivista merkitystä) tai romaneja on käytetty ennen kaikkea kuvittamaan väriläiskinä muuten melko tasaisen harmaata suomalaisen maaseudun historiaa. He ovat olleet tyyppiesimerkeinä rikoksia tehneestä ja irtolaisia etsineitä viranomaisia paenneesta marginaaliväestös-

tä silloin, kun paikallishistorioissa on kuvattu hallintolaitosta.

Kun teoksen alanimestä mainitaan romanipolitiikka, on oikein, että tarkastelu avautuu viranomaisten näkökulmasta. Niin mielenkiintoista ja tärkeää kuin olisikin tutkia romani-väestöä sen itsensä näkökulmasta, tällainen käsittelytapa ei yksinkertaisesti ole mahdollinen sen ajanjakson osalta, joka ulottuu 1500-luvulta 1900-luvulle. Mustalaisten oma kulttuuri ei ole kirjallista. Pulma ei turhaan problematisoi näkökulmaa, jota ei sovelta tai jota ei voi soveltaa vaan lähestyy romaneja vallankäyttäjistä käsin. Työ osoittaa, että pieni vähemmistöryhmä jää helposti vallankäytön ulkopuolelle, toisten vallankäytön kohteeksi, koska se muodostaa jo olemassaolollaan valtaapitävien yhteiskunnalle ongelman oli sitten kyse sen poikkeavista arvoista tai tietoisesta syrjinnästä, kuten romaniväestön kohdalla asia on ollut.

Näkökulman valintaan ja aineiston käsittelytapaan lienee vaikuttanut paitsi se, että kyseessä on monta maata käsittävä kokonaisuus, myös lähteistö. Yhteiskunnallinen vallankäyttö heijastuu historian käyttämässä materiaalissa. Romaneja koskeva aineisto on syntynyt nimenomaan ns. normaali(virallis)yhteiskuntien harjoittaman valvonnan, rankaisemisen, hoidon ja sopeuttamisyritysten tuloksena. Tämä ei koske pelkästään ns. virallisia asiakirjoja vaan myös kansanperinnekekoelmia, joita hurskaasti toivoen olisi suonut tutkijan edes kuriositeetteina käyttävän; muutenhan lähteis-

tö on tehtävää ajatellen kattava. Mainituista perinnekekoelmista löytyy paljon juttuja, joissa mustalainen nähdään valkolaista pettäjänä kulkurina taikka humoristisena veijarina. Mutta niistäkään ei löydy juuri tietoa siitä, miten romanit itse ovat asiat kokeneet ja nähneet.

Pulman mukaan mustalaisväestö on ollut valtaväestölle suurempi tai pienempi ongelma. Vaikka ”mustalaisnäkökulma” jää sivuun, hän pystyy piirtämään kuvan siitä, millaista on ollut suhtautuminen mustalaisiin pohjoismaissa ja sen avulla valottamaan myös mustalaisena olemisen kielteisintä puolta. Hän on nostanut esiin etnopolitiikka-käsitteen ja vastaa uskottavasti kysymykseen, kuinka ja mihin tarkoitukseen valtaa käyttäneet ryhmät pohjoismaissa ovat etnistä määrittelyä käyttäneet. Mustalaisuuden poliittinen määrittely ja sen sisältämät rajankäynnit muihin etnisiin ryhmiin muodostivat olennaisen osan etnopolitiikasta.

Pohjoismaisen hyvinvointivaltion etnopolitiittinen ulottuvuus on nimenomaan romaniväestön kannalta ollut ratkaiseva, sillä romaneilla on Pohjolassa lähes tuhannen vuoden yhteinen historia valtiollisen politiikan kohteena olemisena. Lopussa Pulma tarkastelee romanipolitiikkaa sosiaalisena ja etnisenä kysymyksenä. Luku on teoksen parasta antia, koska siinä ei tyydytä pelkästään tosiasioiden kertaamiseen vaan pyritään valottamaan myös siitä, mitä romanipolitiikka käytännössä poliittisena toimintana oikein merkitsi.

Romanipolitiikan neljästä

periodista ensimmäinen ulottuu 1520-luvulta 1600-luvun puoliväliin. Ensimmäisiin saapuneisiin mustalaisiin suhtautettiin uteliaisuudella. Mutta pian tulokkaita alettiin pitää irtolaisina, joihin pyrittiin soveltamaan mannermaan rannikkokaupungeissa voimassa olleita, varsin brutaaleja lakeja. Muutos liittyi Euroopan valtioiden sisäiseen kehitykseen. Toista 1600-luvun puolesta välistä 1800-luvun puoliväliin ulottuvaa jaksoa kutsutaan integraatiopolitiikan aluksi. Armeijan tarvitessa miehiä, romanien värväys yleistyi. Tänä kautena romanit tunnistettiin kyllä erityiseksi etniseksi ryhmäksi. Mutta heitä sinänsä ei pidetty ongelmana. Kiertelevä elämäntapansa vaan ei sopinut sääty-yhteiskunnan arvojärjestelmään ja käytäntöön. Torjunta ei kohdistunut niinkään yksilöön. Suhtautuminen ei myöskään ollut täysin yhtäläistä; toisia mustalaisia suvaittiin, toisia ei.

Kolmas romanipolitiikan vaihe merkitsi etnisen tietoisuuden nousua ja pontevien assimiloimispyrkimysten alkua. Mielenkiintoinen on havainto, että suhtautuminen ja menettelytavat eivät Suomessa olleet yhtä jyrkkiä verrattuna siihen, miten esim. Norja ja Ruotsi kohtelivat tatariväestöään(sterilisoimispolitiikka). Kun tutkimuksen kohteena on Suomi ja muut pohjoismaat, olisi tässä kohden voinut Suomen naapurimaita tuoda perusteellisemmin esiin. Ne jäävät muutenkin koko lailla taka-alalle.

Assimiloimispolitiikka ulottuu 1960-luvulle. ”Romanikysymyksen” ratkaisemiseksi tehdyt ehdotukset lähtivät joko

valtiovallan tai suomalaisten perustamien yhdistysten taholta. Avainasemaan nousi mustalaisten sopeuttaminen koulutuksen kautta suomalaiseen yhteiskuntaan. Mutta jo 1800-luvun lopulla Suomessa romanikysymystä alettiin tarkastella ei ainoastaan erityispolitiikan ja eristämisen vaan myös yleisen yhteiskuntapolitiikan kautta tapahtuvana sopeuttamismahdollisuutena. Odotettua mutta silti mielenkiintoista on havaita, että rotupolitiikan haaksirikko toiseen maailmansotaan tavallaan lamautti Suomessa mustalaispolitiikankin aktivoimisen. Valtiollisen mustalaispolitiikan olennaisena sisältönä pysyi kuitenkin Mustalaislähetysten – järjestö on perustettu jo 1800- ja 1900-luvun taitteessa) – assimiloimistoiminnan tukeminen.

Viimeistään 1960-luvulta nykypäiviin ulottuvalla vähemmistöoikeuksien ja etnisen heräämisen kaudella romaniväestö urbanisoitui, kurjistui ja organisoitui (Mustalaisyhdistys). Suomessa asetettiin 1968 Mustalaisasiain neuvottelukunta. Suhtautuminen mustalaisiin muuttui. Assimiloimispolitiikka oli tuomittu sekä kansallisella että kansainvälisellä tasolla. Vähemmistöoikeuksien suojeleminen ja vahvistaminen tulivat muotiin. Kysymys oli myös pohjoismaisen hyvinvointivaltion täydellistämisestä, kuten Pulma osuvasti on huomauttanut. Niin paljon etua ja myönteistä asennetta kuin etnisyyden tunnustaminen onkin vähemmistöille tuonut, sen näkeminen eräänlaisena ryhmän pysyvänä ominaisuutena, joka määrää jäsenensä elämää, voi muodostua karsinaksi, joka

kaventaa ja heikentää ryhmään kuuluvien mahdollisuuksia osallistua täysipainoisesti yhteiskuntaelämään. Ryhmän kohtalo joutuu liiaksi riippuvaiseksi politiikan vaihteluisista.

Pulma viittaa Hitlerin Saksaan valtiollisen etnopolitiikan puhdaspiirteisimpänä toteuttajana. Lukijan ei tarvitse tietää kolmannen valtakunnan etnopolitiikasta paljonkaan oivaltakseen asian ytimen. Pulman asiapitoinen ja tärkeä tutkimus todistaa sinällään väitteen, että suhtautuminen erilaisuuteen kertoo paljon ajan yhteiskunnasta, koska erilaisuuden avulla ns. normaalien yhteiskunta määrittää itseään; minuus ja toiseus koskevat myös yhteisöjä ja niiden elämää.

Toivo Nygård